

C. R. Bibl. Univ. Leop.

66764

I. PERIOD.

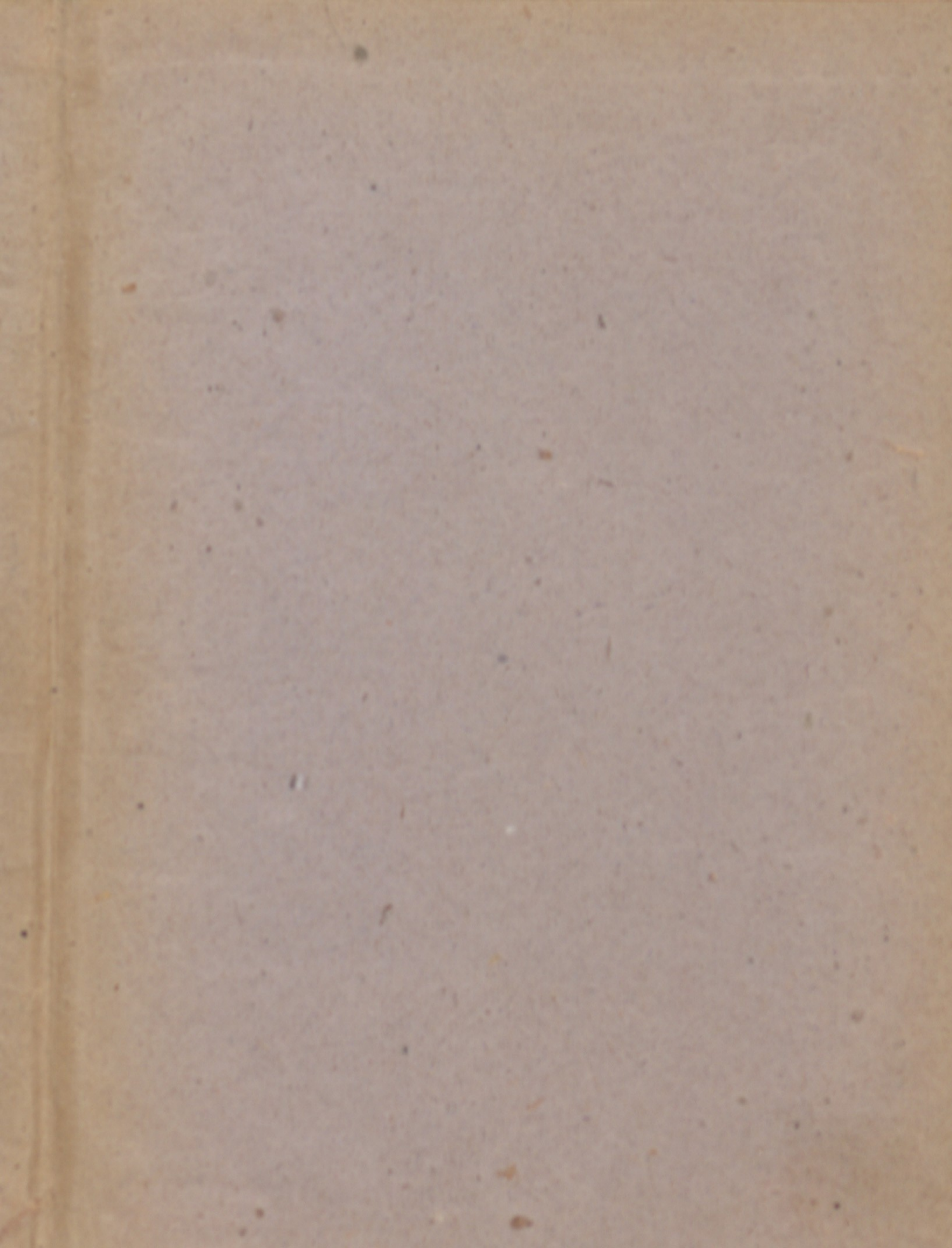
PR

28

EX
BIBLIOTHECA
CAESAREO · REGIAE
UNIVERSITATIS
LEOPOLIENSIS

B. N. ....

187. 0. 46.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 28.

За редакцію відповідає Володимир Гнатюк.

ЕМІЛЬ ЗОЛЯ.

ПОВІНЬ

Оповідане.

Переклад

Івана Франка.

У Львові, 1902.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка
під надзором К. Ведиарського.

15 16 17

CAES-REG.
BIBLIOTHECA
UNIVERSITATIS
LEOPOLIEN.

I.

Звуть мене Люї Рубб. Від роду мені сімдесят літ. Я родив ся в селі Сен-Жорі, що лежить о кілька миль за Тулюзою над Гаронною. Чотирнацять літ бив ся я з землецею із за одного хліба. Аж на кінці я таки добив ся достатку, і перед кількома днями був я ще одним із найзаможнійших господарів на всю околицю. Бачило ся, — наш дім був благословенний. Щастє запустило в нїм корінь. Сонце сиріяло нам, — і я не тямлю вже лихого урожаю. При господарстві в ту пору жило нас мало що не дванацятєро люда. Найперше сам я, ще кренкий, робив як голова родини; дальше мій брат Цар, старий кавалєр, абшитований фельд-фебель, молодший від мене кількома роками; потім сестра Агата, що замешкала у нас по смерті свого мужа, — король-баба, превеликого росту, і така весела,

що як було розрегоче ся, то її сьміх чути було на другім кінці села. А по тім ішов і весь наш приплідок: син Жак, його жінка Роза й їх три доньки: Еме, Вероніка та Марі. Найстарша, замужна за Сиприємом Бонюна, статним мужчиною, з яким мала вже двоє діточок: одному поступило вже було на третій рік, а другий мав лише десять місяців. Середуца донька від місяця вже була посватана і мала вийти замуж за Гаспара Рабіото. Наймолодша, правдива панночка, шіснацятилітня дівчинка, — та така вам біла та жовтокоса, що бачило ся, — їй би було лиш у дворі якім родити ся. Отже числом було нас усіх десятиро. Як бачите, не богато хибувало до дванацяти. Я був дідом і прадідом. Коли ми сідали за стіл, то сестра Агата сідала мені по правій руці, а брат Пєр по лівій, діти розміщувались кругом по старшині літ, а голови йшли одні за одними все низше й низше, мов по драбині, аж до десятимісячного хлопчика, що вже, мов дорослий, їв сам свій росіл. То-то б вам було чути, як покалатували ложки по тарілках! А то вам усі, від малого до великого, упрятували ся так справно, що ану! А що за радість бувала у нас підчас обіду,

що за бесіди, що за сьміхи! Я чув, як гордість і щастє розгрівали мою кров, коли діти простягали до мене руки лепечучи:

— Дідусю, — мені хлібця! А укрійте-ж бо більше! Мені грубший шматок! То були щасливі часи. Робота при гєсподарстві йшла мов на машині, — великий працював присьніваючи. Вечерами брат Пер заводив забави, розповідав гісторії про своє воцке житє. Тітка Агата що неділі пекла колачки для наших дівчат. Марі вміла сьпівати набожних, — і так то вона їх виводила своїм голосочком, що твій найліпший дяк. Вона подабала на сьвяту з жовтими косами на плечах і з ручками зложеними поперх фартушка.

Дім ми добудували на другий поперх, коли Еме вийшла за Снприсна, і бувало жартом говоримо, що прийде ся знов його надбудувати, як Веронїка вийде за Гаспара, так що, — най-ко, най-ко, — дім виросте аж під небеса, коли прийде ся надбудувати його за кожним весїлем. А річ була в тім, що нам страх як не хотїло ся розставати ся. Ми були-б мабуть волїли виставити цілу слободу на своїм обійстю, на своїй землі. Коли ро-

дина при купі, любо жити і вмирати там, де вирросло ся.

Нинішнього року місяць май вигодив прекрасний. Давно вже не показувало на такий урожай. Того таки дня ми з Жаком, моїм сином, як раз покінчили всю весняну роботу. Вийшли ми з дому десь коло третьої з полудня. Наші пастівники по над берегом Гаронни стелили ся, мов темнозелена, майже чорна скатерть. Трава була на локоть заввишки, а живий пліт, насаджений торічного літа, пускав уже прекрасні парости. Відси ми перейшли до нив і виноградників. Усього понаскупували ми шматочками в міру того, як у нас прибувало достатку. Збіже піднімало ся густо. Виноградники в повнім цвіті обіщували незвичайний збір. Жак, усміхаючись своїм добродушним сьміхом і клеплючи мене по плечи приговорював.

— Ну, татуню, буде вам хлібці і вина на старости літ!... Скажіть, де ви стрітили Господа, як ви вимолили у нього, аби золотим дождем екроплював ваші ниви?..

Лучало ся не́раз, що ми таким способом нагадували свою давнійшу нужду. Жакова правда: мені дійсно мабуть по-

щастило знайти ласку у якого Сьвятого, або й у самого Господа, бо все, що лише діяло ся в нашому краю, йшло як раз мені на пожиток. Чи град перепаде, — то мов навмисне мине наші поля. Чи у сусідів прокине ся зараза на виногради, — наші виноградники стоять нетикані, сказав би стіною обведені. Вкінці ми звикли уважати все се зовсім справедливим. Ми нікому не творили пакости, то й гадали, що ми заслужили на своє щастє.

Вертаючи, ми обійшли иншими частками, які ми мали по другім боці села. Шовковничча плянтація зачинала розростати ся, а мідалові дерева приносили вже ладний доходець. Ми весело балакали, придумували і се й те. Як-то ми, скоро-б лиш на потрібні гроші стягнути ся, прикупимо ще деякі частки, аби всі порозкидані шматки, що вже були у нас, злучити разом, і таким способом станемо ся властителями цілого кругленького кута. У нас було вже наскладано дещо потрібних грошенят, а урожаї нинішнього літа, коли лиш додержить, дадуть напевно змогу довести все діло до ладу.

Підходячи до хати, ми побачили Розу, що нетерпливо махала на нас і кричала :

— Ходіте-ж бо швидше!

Одна з наших коров отелила ся двоїма телятами. Се порушило всіх немало. Тітка Аїата похитувала взад і вперед своєю масивною статю. Дівчата розглядали телят. Народжене тих двоїх близьнят видавало ся новим благословенством нашого дому. Ще недавно муєїли ми будувати кілька нових хлівів для худоби. Була в нас уже ціла сотня штук ріжного скоту, кінний, коров, а особливо багато овець.

— Щасливий день сьогодні, — сказав я. — Нехай і так! Випємо на те щасте бутельочку вина!

Тимчасом Роза відвела нас на бік і сказала, що Гаспар, наречений Вероніки, жде на мене. Прийшов, каже, умовити ся, коли мав бути весілля. Вона задержала його до обіду. Гаспар, найстарший син одного господаря із сільця Моранж, був високий, двадцятилітній парубок, знаний у цілій околиці за-для своєї незвичайної сили. На празнику в Тулюзі він поборов Марсіяля, голосного борця-удальця наших сторін. При тім дуже добрий хлопець, золоте серце, тільки надто вже несмілий!. За кожним разом рум'янів ся, коли Вероніка спокійно гляділа йому в очі.

Я просив Розу, щоб покликала його. Він лишив ся було на дворі і помагав служницям розвішувати шматє по поливаню. Коли увійшов до хати, де ми сиділи, Жак обернув ся до мене і сказав:

— А ось і він, татуно.

— Що-ж, — сказав я, — ти прийшов, небоже, питати, який день би нам вибрати на великий празник?

— А так, дідусю Рубє, — відповів він і сильно запаленів ся.

— Нема сорому, сину! — говорив я. — Коли хочеш, то назначимо весіле на сьвяту Фелісіте, 10-го липня. Сьогодні маємо 23-го червня, — так ось лишає ся тобі несповна двацять день чекати. Мою бідну небіжечку жінку звали Фелісіте, — її день принесе вам щастє. Що-ж? Чи так? Приставш?

— Пристаю! Дуже добре!.. В день сьвятої Фелісіте, дідусю Рубє.

І він обрадував нас, Жака і мене, такими ударами по руках, що один був би запевно вистарчив, аби збити з ніг кренкого бика. Потім обняв Розу називаючи її мамою. Той здоровенний парубіка з величезними кулаками любив Вероніку так сильно, що навіть їда і питє не йшло

йому до душі. Говорив нам, що певно би занедужав, як би ми відказали йому.

— Тепер, — сказав я, — ти пообідавш з нами, -- правда? Ну, — кожде на своє місце! Я голоден, як той вовк!

Нас сіло того вечера за стіл одинацятеро. Гаспара посадили поруч з Веронікою. Вдивляючись у неї, він забував про їду. Був такий щасливий в її сусідстві, що не раз грубі сльози навертались йому на очі. Сириси і Еме, що перед несповна трьома літами пібрали ся, зиркали одно на одного та всьміхали ся. Жак і Роза, яких подружю вже махнуло двадцять і пять літ, держали себе притвердше, — але й вони украдкой переглипували ся такими поглядами, в яких видніла ся ще давня любов. Що до мене, то мені мов би вертали молоді літа, коли я поглядав на двох закоханих дурників, що перемінjali наш родинний, сільський обід на правдивий, тихий рай. А що за смачний росіл сербали ми того вечера! Тітка Агата, у якої все жартики вертіли ся на язиці, трошка пересолила свої дотепи. Приходилось уговкувати її. Потім бідолаха Пер узяв ся розповідати про свої любовні пригоди з одною шанючкою в Ліоні. На щастє було вже по обіді. Всі

заговорили в суміш. Я приніс із погребів дві бутельки вина. Всі стукнули склянками бажаючи всього найкращого Гаспарови і Вероніці. У нас то в звичаю так говорити. Під „усім найкращим“ розуміємо, аби в подружю не бувало бійки та лайки, а прибувало б дітей та череватих мішків з грішми. Потім узяли сьпівати. Гаспар умів любовних пісень на старий лад. Під кінець попросили Марі, щоб засьпівала набожної. Вона встала; її голос, високий і дзвінкий мов сопілочка, так і тремтить в ухах.

Підчас її співу я приступив до вікна. Гаспар наблизив ся до мене. Я спитав його :

— А що? Не чувати у вас нічого новенького?

— Нічого — відповів. — Балакають щось про зливі дожджі, що впали сими днями. Боять ся, щоб не наробили шкоди.

Дійсно, попередніми днями дощ лив без перерви мало не 60 годин. Гароина дуже підняла ся від учора. Та ми довіряли їй і доки не виступила з берегів, ми не мали чого жалувати ся на її сусідство. Вона робила нам не одну дружню послугу, а її водяне зеркало було таке гарне і спокійне. Крім того селянини не радо розстає

ся зі своєю корою, навіть і тоді, коли вона грозить завалити ся на його голову.

— Ба, — відповів я здвигаючи плечима, — нічого не буде. Чи раз то бував? Ріка гороїжить ся, сказати: сердита чогось... А опісля одної ночі й утишить ся, опадє в береги і посумирнїє, що твій баранчик. Побачиш, синку, що й на сей раз лише дурно люди трівожать ся. Поглянь-но лише, яка чудова погода!

І рукою вказав я йому на небо. Було вже по семїй: сонїчко спускало ся. Боже, що за синява! Все небо було голубе, як безмежна голуба скатерть, до разочку чиста. Сонце заходячи розсипало по нїй немов золотий пісок. З гори плила тиха радість, спокій і мир усе ширше й ширше обнимали весь небозвід. Замітно було, що сон наближаєть ся. Все мов уколисувало, присипляло звільна, поволеньки. Ніколи наше село не показувало веселїйшого, безжурнїйшого вигляду, як саме того вечера. Дахівки на хатах немов тїли в рожевих відблисках заходу. Здалека долїтав до мене сьміх одної сусїдки, а там звенїли голоски дїтїй з дороги, проти нас: дїти мабуть розпочали якусь шумну забаву. Крім того чути було злагоджене віддаленєм бегетанє та блєянє

худоби, що її заганяли до стаби, і всі змішані голоси, які чути по селі в за-тишній вечір. Грубий голос Гаронни про-довжав також без упину своє рокотань, та для мене гуділо воно незамітно, мені видавалось самою тишиною: так сильно я вже привик до того шуму. Мало-по-малу небо блідло: село лягало на спо-чинок. То був вечір прегарного дня. Мені здавало ся, що наше щастє, богаті уро-жаї, дїм повен достатку, розмова Веро-ніки, — спускались на нас чистою росою з ясного та безхмарного неба. Отсей день, лягаючи на спочинок, посилав нам уро-чисте прощальне благословенство.

Я знов перейшов на серед хати. Всї жінки балакали. Взагалї було шумно, як належить ся. Я всьміхав ся...

Нараз із села, здавало ся, сонного і тихого, почув ся крик рознуки і заги-белї:

— Гаронна! Гаронна!

II.

Ми вибігли на двір.

Сен-Жорі лежить у кїтловинї, що тягне ся здовж берега, віддалена від ріки

на яких п'ятьсот метрів. Ряди високих тополь, що ними обсажені сіножати, закривають собою Гаронну.

Від нас не було видно нічого. Але зловіщий зойк: „Гаронна! Гаронна!“ не переставав лунати.

Нараз на широку дорогу, що вилаєя поперед нами, вибігли два мушени і три жінці. Одна з них несла на руках дитинку. Без пам'яті зі страху вони кричали і бігли в доскіць по твердій землі. Часами обзирали ся, а їх лиця були так переполошені, немов би за їх слідами гнала ся ціла тічня вовків.

— Що таке з ними? — спитав Сипривн. — Діду, бачите ви що-небудь?

— Ні, ні, — кажу я, — і листок не ворухне ся, не то що.

Дійсно, ціла лїнія круговида лежала недвижно і спокійно. Та я не встиг іще договорити остатніх слів, як у нас усіх разом вирвав ся крик. Слідом за втікачами, з поміж шів тополь, поверх густих пучків трави побачили ми ціле стадо сірих і жовтих валів, що карбульци скакали одні повер других, мов дикі звіри. Зо всіх боків набігали, піднимали ся хвилі ригаючи клубами шни, зов заслинена пащека скаженого пса. Цілі потоки грубими

масами напірали один на другий, а їх безконечні ряди потрясали землю глухим шумом свого ваговитого бігу. Величезні боввани одним скоком переваливали ся через менші, мов би наосіли ся на те, аби їх перегнати. Вони перли ся, товпили ся і рвали ся наперед, мов бики, що вирвали ся на свободу, а по їх напорі мож було догадувати ся сили і величини їх рядів, що розтягались більше, як на двадцять кілометрів навколо.

Ми й собі-ж видали тепер окрик розпуки :

— Гаронна! Гаронна!

Два чоловіки і три жінці бігли дорогою все швидше й швидше. Чули, що страшена погоня за ними також прискорює бігу. Грізні стада бовванів занимали вже собою цілу лінію видокруга. Вони вже вистроїли ся в непроглядні ряди, клубили ся, металась і падали з громовим ревом правильної, боввої стрілянини. Під їх ударами повалили ся три тополі. Їх струнки пні заколихались і щезли, мов і не були. На право й на ліво хвилі гризли і друхотали всякі перешкоди, які їм попали ся. Деревляну хатинку, мур, порозпрягані вози знесло і потрощило, мов стеблинки. Та втікачі-люди, бачилось, були

головною цілею погоні. Хвилі пінилися за їх слідами, все ближше і ближше підступали до них, все голосніший і грізніший піднимали ревіт за кожним захопленим ступником землі. Далі, коли їм навтямило ся гнати за жертвами, що пильнували втекти від них, узяли ся на хитрощі. Скотили ся величезним водопадом з одного крутого заколінка дороги і такою штукаю перегородили нещасним усі дороги, — розлили ся перед їх ногами широким ставом. Та люди бігли дальше без віддиху, розбризкуючи воду величезними кроками. Вони вже не кричали. Переляк онімив і отуманив їх. Вода, піднімаючись, спиняла їх хід і поволи та сильно наступала на них. Величезна хвиля наскочила на жінку, що несла дитину, вхопила її за підбоки і звалила з ніг. Та вона ще здужала підняти ся. Побігла дальше. Аж тут другі хвилі надігнали, кинулись їй на плечі, на руки, — потягли її своїми зеленковатими пащеками, люто потрясаючи нею. І все погнало улицею долі селом.

— Живо! живо! — закричав я. —
Ходім на поверх. Дім міцний. Нам нема чого боятися!

Для ліпшої безпеки ми відразу вилізли на другий поверх. Дівчата йшли попереду. Я обставав при тім, щоб я входив остатній. А в тім я навіть не мав коли ніг замочити. Дім стояв на пригірку, що піднімав ся на два метри над дорогою. Вода поволи, тихо похлюпуючи входила на обору. Мушу сказати, що в той час ми були дуже перелякані.

— Ну, — говорив Жак, бажаючи успокоїти сімю, — нічого не буде. Чи пам'ятаєте, татуню, в 55 році у нас також вода була на оборі. Вона підняла ся на локоть, а потім спокійнісінько упала.

— А все-ж се дуже не добре для поля, — півголосом зітхнув Сипривен.

— Ні, ні, — де там! То нічого не пошкодить, — сказав я, побачивши перелякані ліця жєнщин.

Еме уклала діток на постели. Вона сиділа при них, а обік неї Вероніка й Марі. Тітка Агата заходила ся розігріти бутельку вина, що її видобула, щоб додати заохоти товариству. Жак і Роза стояли при одним вікні, дивлячи ся крізь нього. Я стояв при другим з братом, Сипривеном і Гаспаром.

— Ходіть сюди! — крикнув я служницям, що бігали по оборі по коліна в воді.
— Не стійте там у мокроті.

— А щож з худобою? — відповіли вони. — Таже доразу переполохана! Ось-ось повривав ся і поколе ся в стайнях.

— Не бійте ся! Лишіть худобу, кажу вам, сюди ходіть. Та вже побачимо, що буде далше. Треба буде щось радити.

Я знав, що коли небезпека побільшить ся, то ратунок худоби буде неможливий. Та я уважав, що непотрібно трівожити всіх. Я силкував ся навіть скільки мож удавати себе спокійним. Оперши ся о варцаб я бесідував, придивляючись, як піднімала ся повінь. Вода розпочавши облогу села, опанувала його аж до найменших закаулків і обхопила його зі всіх боків. Люті напади та наскоки хвиль перестали, вода з глибини круговиду розстелювала ся докола всіх будинків і стискала їх у своїх тісних обіймах. Кітловина, на якій дні стояло наше село, перемінила ся в озеро. Вода на нашій оборі дійшла незабаром на локоть заввишки. Я видів, як вона все піднімала ся, та запевнявав усіх, що вона лишить ся на одній висоті і пробував навіть твердити, що вже опадав.

— Ти муєш тут заночувати, сину, — обернув ся я до Гаспара. — А в тім, аа

кілька годин може дороги будуть вільні...
Чи як ти гадавш?...

Він мовчки поглянув на мене. Його лице було страшно бліде. Я завважив, що швидко по тім погляд його перекинув ся на Вероніку з виразом безмежної тривоги.

Було десь коло пів до девятої. На дворі було ще дуже видно. Повурі сині мряки стояли під глибокою синявою неба. Служниці йдучи на гору дуже в пору захопили з собою дві лампи. Я велів за-світити їх гадаючи, що їх світло хоч троха розвеселить кімнату, в якій ми сиділи, і де вже ставало темно. Агата висунула стіл на серед хати і хотіла розпочати гру в карти. Добра душа! Її очі часто старали ся здибати ся з моїм поглядом. У неї то лиш було на гадці, аби зацитькати дїтій. Вона заховала всю свою твердість і веселість: сьміяла ся, аби прогнати тривогу, яку чула довкола себе. Почала ся гра. Тітуся на силу позасаджала за стіл Еме, Вероніку і Марі. Веунула їм у руки карти і сама взяла ся грати з якимось завзятем, тасувала, знімала, здавала гру і приправляла ще все ніби то веселою, безжурною балачкою, так що її голос майже заглушував шум води на дворі.

Та наша молодіж не в силах була забавляти ся. Дівчата сиділи побілівши як полотно. Їх руки дрожали, мов у лихоманці. Вони знехотя прислухувались, не могли зайняти ся забавою і в горячквій дрожи розсипали карти. Що дві-три минуті гра зупиняла ся. То одна, то друга обертала ся і пошепки питала мене:

— А що, дідусю, все ще підіймав ся? Вода піднімала ся страшенно быстро. Я сьміючи ся, відповідав:

— Ні, ні! Бавте ся собі спокійно. Нема чого лякати ся.

Ніколи ще мов серце не завмирало таким туском. Від часу до часу якийсь смертельний холод обхоплював мої ноги і розливав ся по цілому тілі. Я знаками показав мущинам, аби стали при вікнах і заслонили собою страшний вид. Ми старали ся вєсмїхати ся, пообертавши ся лицами на хату, де лампа кидала на стіл своє супокійне сьвітляне колесо. Пригадували ся мені наші зимові вечери, коли ми всі збирали ся докола сього стола. Я видів той сам тихий, родинний кружок, повен теплої щирости і любови. І рівночасно, коли тут усьо так так тихо, я чув за спиною грізне вить ріки, що з кож-

дою хвилькою піднімала ся висше й висше.

— Люї, — сказав до мене брат, поглянувши в долину — вода вже лиш на три лікті від вікна... Треба подумати...

Я потис його за руку на знак, аби мовчав. Але годі було скривати небезпеку. В стайнях біла ся наша худоба. Нараз почули ми страшні ревоти і крики перепудженої скотини. Коні ірзали потрясаючим, диким голосом, що так прошибав серце, так далеко розлягав ся, коли кінь знаходить ся в небезпеці смерти.

— Боже мій, Боже мій! — скрикнула Еме, скочила на ноги і тисла кулаками виски трясучи ся, мов у сильних судорогах. За нею позіскакували инші, — і годі було їх спинити. Кинулись до вікон. Заглянувши в них, вони так і завмерли. Мовчали випростувані, — тривога піднімала в гору їх волосся. Мряки загусли. Мляве світло блимало над сивавою поверхністю. Бліде небо подавало на білий рубець, накинений на лице конаючої землі. В віддали тягли ся пасмуги диму, мов би розярені води дихали гнівом. Все мішало ся. Світло рештиною сил бороло ся з напливом загибелі, і гасло в пітьмі смерти. Ні одного людського голосу, лиш бовтане

що раз то більшого моря, та ревіг і ірзанє худоби в хлівах наповняли повітря.

— Боже мій, Боже мій! — повтаряли жєнщини пошепки, немов бояли ся заговорити голоснійше.

В тій самій хвилині в низу щось сильно затріщало. Скаженійочи зо страху худоба розломала ставні двері. І ми бачили, як їх усіх за чергою несли поперед нас жовті вали, як вони відбивались, захлистувались і на послїдок піддавали ся переможним, непоборним заливам. Вівці плили, мов сухе листє, густо, пластами, крутячи ся в величезних чорторнях. Корови і конї бороли ся, ішли, — далї-далї тратили землю з під ніг. Особливо наш сїрий не хотїв умирати. Ставав дуба, витягав шию, дув, форкав так сильно, як ковальський мїх. Але вперті хвилі не випускали добичі, валили ся йому на крижі, били по боках... Ми бачили на останку, як він піддав ся і перестав бороти ся.

Тодї й ми підняли крик. Окрики виривали ся з грудий якось без нашої волї. Ми чули потребу кричати. Простягаючи руки до веїх тих дорогих звїрів, що ось тут погибали, ми на весь голос ридали, не чуючи одно одного і даючи повну волю сльозам і заводам, які доси ми здержу-

вали так старанно. Не час уже було дурити себе й інших. Ми не могли удержати ся від голосного наріканя на свою долю. Ось вона, руїна! Пропали наші урожаї, погіб наш товар, усьо наше добро зруйноване за кілька годин. Бог несправедливий! що ми завинили йому? А він нам усьо забрав, — усьо! Я кулаком грозив небу. Я говорив про ранішню прогульку, про сїножати, про збіжжє і виноградники, що обіцювали нам так богато. І всьо те була обмана! Щастє збрехало. Збрехало сонце, коли так супокійно і велично заходило серед урочистої тишини піль і села.

Вода все піднімала ся. Чєр, що стояв на вартї, сказав до мене:

— Люї, годї гаятись. Вода доходить до вікна.

Його окрик вивів нас із нападу розпуки. Я прийшов до себе, і здвигаючи плечима сказав:

— Ба! Мавток — байка! Поки ми всі живі та здорові, ні за чим нам плакати. Треба буде потім знов узяти ся до роботи.

— Так, правда ваша, татуню, — підхопив Жак напруго. — Для нас нема

небезпеки. Наші стіни міцні... ми виліземо на дах.

У нас дійсно не лишалося іншого захисту. Вода заливаючи ступінь за ступенем, з упертим плюскотом досягла вже до дверей і розливалася попід нашими ногами тоненькими, невеличкими річками. Всі кинулися на горище не лишаючи одно одного й на крок, силою того непереможного потягу, що заставляє людей у небезпеці купитися до себе. Один Сиприві щеє. Я почав кликати його. Він незабаром показався із сусідньої кімнати. Його лице було змінене. Тут я завважив, що обох служниць також не було і хотів дождитися їх. Та Сиприві поглянув на мене дивним поглядом і шепнув мені до уха:

— Вже по них! Угло шніхліра під їх кімнатою завалилося.

Бідачки певно забігли були до своєї кімнати, аби повиймати свої речі зі скринь. Він розповів мені пошепки, що вони по драбині, яку перекинули мов міст, поперелазили на сусідній будинок, на шніхлір, де була їх кімната. Я приложив палець до уст, даючи йому знак, аби мовчав. Я почув, як холод пробіг мені поза плечима аж до тімя: се смерть переступила поріг

нашого дому. Коли ми й собіж стали вилазити на горище, то й не догадали ся погасити лямпи. Карти лишили ся на столі. В кімнаті вода була вже на локоть від помоста.

III.

Покрівля, на щастє, була простора і дуже плоска. Вихід на неї був крізь слухове віконце, понизше якого була невеличка платформа. Тут то й помістили ся ми всі. Женщини сиділи. Мущини пускались на розвідини і переходили по дахівках до двох високих коминів, що стриміли по обох кінцях покрівлі. Я-ж опертий о віконце, крізь котре ми попролазили, стояв і оглядав краєвид зо всіх боків.

— Поміч незабаром прийде, — хоробро додавав я собі надії. — У сентинських селян є човни. На певно вони побачуть нас. Глядіть, — чи се не сьвітло видніє ся там на воді?

Ніхто не відповідав мені. Пер, не здаючи собі зрештою, як бачилось, справи з того, що робив, закурив люльку і курив так несамовито, що за кождим паком випльовував кусники пищика. Жак і Си-

привн, так само як і я, гляділи в далечінь з понурим видом. Гаснар, стискаючи п'ястуки, не переставав лазити по покрівлі, неначе шукав виходу. У наших ніг жєнщини сиділи збиті в кушку. Не говорили аїї слова, лиш дрожали і закривали руками лиця, щоб не видіти нічого. Нараз Роза підняла голову, оглянула ся кругом і спитала :

— А деж служниці? Чому вони не прийшли сюди?

Я не відповідав. Тоді вона ще раз повторила запитанє, обертаючи ся просто до мене і вперто гляділа на мене :

— Де служниці?

Я відвернув ся. У мене не ставало сили збрехати. І я зміркував, що холод смерти, який почув я був перед тим, пробіг по жєнщинах і наших дорогих дітях. Вони зрозуміли. Марі зірвала ся на ноги, глибоко зітхнула, — потім нараз сїла знов і залила ся плачом. Еме заридала також, обвиваючи свою спідницею діточки, туплячи їх до себе, немов хотїла оборонити їх. Веронїка закрила лице руками і не рушала ся. Навіть тітка Аґата зовсїм побіліла. Вона раз-у-раз хрестила ся і шептала молитви. Ми займали дуже невелике місце на просторім дасї, тисли ся одно

до одного з почуття заховання свого життя, щоб у куні менше почувати свою безпомічність.

А в ту пору нас окружав величній вид. Ніч зовсім уже залягла землю, та все таки мала в собі всю мягкість і ніжність літної ночі. Місяць не показувався, але небо, засіяне звіздами, було таке чисте, що весь простір наповняло голубим, живим, глибоким світлом. Виділо ся, що ще не догоріло вечірнє сяєво, — такий ясний був небовид. Безмірне море розливало ся під прозірчастим небом. Воно білілось і блискало якимось власним, фосфоричним світлом, що розпалювало блиски на гребені кожної хвилі. Землі не було видно ніде: очевидно вся рівнина вже була затоплена. Сама вода ніби дрімала; вона піднімалась велично і плавко, — в ній було якесь успокоєнє, що додавало ще більше тиші тій тихій ночі. Ніколи я не бачив такого сумирного моря, з таким мірним, лагідним колиханєм. Хвилями я забував про небезпеку, забував про зрадливість тої води. В віддали сріблясті її зморщини приймали вид сірого атласу. Місцями вода лежала мов гладкі сталеві зеркала, до стоту, мов озерце, що дрімає в тіни ліса, без найменшого руху. Раз

вечером коло Марселі я видів море в такому самім виді: се порушило мене до глибини, майже до сліз, немов вид старого приятеля.

— Вода піднімає ся, вода піднімає ся! — повторяв брат Пєр, відкусуючи зубами щораз нові кусники від пищика давно погаслої люльки. Між покрівлею а водою віддаленє було вже не більше, як на локоть. Мало-по-малу вода тратила свій дрімучий вид. Там і сям творили ся прудкі течії. Скоро поверхність води підняла ся до певної висоти, то пригірок, що лежав за селом, не міг уже бути для нас захистом. Чверть години пізнійше нас окружало грізне, жовте море, ціле покрите всілякими обломками: бочками, делінами, купами трави, якими вода гнівно термосила і перевалювала з боку на бік. Тепер бушували цілі гори піни, облога йшла против мурів, против дерев, — зривали ся якісь битви, а їх оглушливий шум долітав до нас. Довкола нас хвилі товклись і вертілись, обкидаючи безхмарне небо водною мрякою. Тополі стогнали падаючи, мов конаючі; дома валили ся з таким гуркотом, який видає каміне сипанє з воза на міст. Переможна вода, підкравши ся приповзком, бігала тепер

по рівнині з цілою силою, валила, розби-
вала й нівечила всьо.

Жак, у якого серце рвало ся слу-
хаючи плачу жєнщини, що сидїли при на-
ших ногах, говорив заламуючи руки :

— Годї-ж бо нам сидїти тут і клі-
пати очима. Треба щось робити... Прошу
вас, татуню, зробіть щось.

Я хитав ся і бубонїв за ним сам
себе не тямлячи :

— Так, так, зробімо щось.

А самі ми не знали, що зробити. Га-
спар заявив, що возьме на спину Веро-
ніку і виратує ся з нею. Пер говорив,
що треба збудувати плоть. Усе те було
безумне. Нарештї Сипривєи сказав :

— Коли-б нам удадо ся дїбрати ся до
церкви.

Церков і доси стояла нетикана. Її
маленька чотвироградна дзвіничка підні-
мала ся над водою. Нас дїлило від неї
сїм домів. Наш дїм стояв на краю села.
Він опирав ся о сусїдню хату, висшу від
нашої, а ся знов і собі-ж підпирала тре-
тю. Дїйсно, по покрївлях може й далось
би долїзти до дому сьвященника, — а відти
легко вже було дїбратись до церкви. Ма-
буть там заховало ся вже богато народу,
бо сусїдні хати були пусті, а до нас до-

літали голоси, що без сумніву виходили із дзвіниці. Але кілька небезпек треба було побороти по дорозі, заким дійти туди!

— То неможлива річ! — говорить Цер. — Дім Ренбо занато високий. Годі обійти ся без драбини.

— А все таки не завадить мені спробувати, — відпер Сипривн. — Як не можна буде пройти, то я верну ся. А коли можна, то ми всі заберемо ся відсе: жещи перенесемо на руках.

Я пустив його. Його була правда. Треба було щось придумати. При помочи залізного гака, прикріпленого до комна, він видрацав ся на сусідній дім. В сю хвилину Еме, його жінка, підвела голову і завваживши, що його нема вже при ній, закричала:

— Де він? Я не хочу, щоб він лишав мене. Ми жили враз, — нехайже і вмиравмо враз!

Побачивши його на сусідній покрівлі, побігла по дахівках, не спускаючи з рук дітей і крикнула за ним:

— Сипривн, зажди на мене. Я пійду з тобою. Я хочу вмирати з тобою.

Вона зупинила ся. Він нахилив ся і благав її, щоб лишилась, присягаючи,

що верне, що се конечно для уратованя
всїх. Але вона з помішаним видом кивала
головою і все своє :

— Я йду з тобою, йду з тобою ! Що
тебе се обходить ? Я піду з тобою !

Йому прийшло ся взяти дїтїй. Вона
й їх хотїла мати при собі. Потім він по-
міг їй вилїзти. Ми могли слїдити за ними,
коли вони продвирали ся по гребени по-
крівлі. Вони посували ся звільна. Вона
знов узїяла дїтїй на руки. Дїти плакали.
Він що крок зупиняв ся і піддержував її.

— Верни ся, зараз верни ся, лиш
її тут, на безпечнім місці ! — кричав я.

Я видїв його рух, але відповіди не
міг почути за шумом води. Потім їх стало
не видно. Спустили ся на слїдуючий дїм,
низший від першого. За пять мінут пока-
зали ся вже на четвертїм дємі. Його по-
крівля мабуть була дуже спадиста, бо
вони повзли здовж її гребеня на колїнах.
Мене нараз обхопило якимось страхом.
Приставивши долонї до уста я закричав
зо всеї сили :

Вернїть ся, вернїть ся !

І всї, Пєр, Жак, Гаснар — кричали
за ними то само. Наші голоси на хвилину
зупинили їх. Та потім вони взяли знов
повзти наперед. Тепер находили ся на

розі улиці, против дому Ренбо. Був то високий будинок, — висший над усі околичні будинки що найменше трьома метрами. Ми виділи, як вони хвильку вагували ся. Потім Сиприєн видрапав ся в гору по комні з незвичайною силою і проворністю. Певно Еме здогадала ся задержатись і подождати. Вона стояла на покрівлі. Ми виразно бачили її з обома дітьми на руках: її гарна стать рисувала ся на яснім тлі неба і видавала ся ще висшою. І ось тут то й почало ся страшенне нещастє.

Дім Ренбо призначений зразу на якийсь фабричний заклад, був вибудований зовсім не тривко. Крім того об його перед біла з цілого розмаху течія, що утворила ся в вулиці. Мені здавало ся, що бачу, як він стрясав ся під ударами розбушованих хвиль, і я слїдив, зашираючи в собі дух, за Сиприєном, що повз уздовж по його покрівлі. Нараз залунав страшений тріск. Сходив місяць: круглий, великий, він викотив ся на чисте небо і облив ярким сьвітлом, мов лямпа, безмежне озеро. Ні одна подрібність страшної катастрофи не минула наших очей. Не було сумніву: дім Ренбо розвалив ся. Зойк розпуки зірвав ся у всіх нас. Си-

привн щез. Але ми ще нічого не розріжнювали після розвалу покрівлі, лише бризкіт хвиль та рев води серед руїни дахівок і куни обломків, які уносила течія. Потім настала тишина, — поверхність води вигладилась, порівнала ся з темним зрубом розваленої хати, що стирчав по над водою подекуди своїми пошарпаними щербани. Тут бовдурилась ціла копиця перемішаного делія, немов розвалина на пів захованої церкви. Платви і крокви подрухотані баламкали ся в повітрі. Та ось між деліями я нараз постеріг якесь живе тіло, що рушало ся і силкувало ся з нелюдською натугою.

— Він живий! — скрикнув я. — Слава Богу, він живий!... Він там над білою пасмугою води, осьвіченою місяцем!...

На нас усіх найшов судорожний сьміх. Ми на radoщах плескали в долоні, мов би вже й ми були безпечні.

— Він підіймає ся — говорив Пер.

— Так, так, глядіть, — обясняв Га-спар: — він силкує ся хопитись за деліну на ліво.

Сьміх наш перервав ся. Слова завмерли нам в устах, — серце в нас затихло від тривоги. Ми зрозуміли безвихідне положенє Сипривна. При розвалі

дому ноги його попали межі дві делни, і він повис у низ головою, віддалений лиш кілька сантиметрів від води, не маючи сили видобути прищемлені ноги. Його боротьба була страшенна. На покрівлі сусіднього дому стояла Еме з дітьми на руках. Її темна стать на осьвітченім місяцем небі, бачилось, іще більше виросла. Її волосся розпустило ся, горячкова дрож потрясала цілим її цілом. Вона була свідком при смерті мужа, не зводячи очей із нещасливого, що висів о кілька метрів під її ногами. Вона без перерви видавала страшне вите, вите собаки, вите божевільної.

— Ми не можемо лишити його так умирати, — сказав Жак, у якого зуби дзвонили від переляку: — треба йти до нього.

— Може ще можна буде злізти по платвах, — замітив Цер. Тоді ми висвободимо його.

І вони пустилися до сусідньої покрівлі; але в тій же хвилі завалив ся третій дім. Дорога була нам відтята. Ми обмерли. Без відома ми похапали ся за руки, міцно стискаючи їх одно одному. Ми не могли оком змигнути зі страшного видовища.

З початку Сиприси силував ся випростуватись. При страшенній натузі відхилив ся від води і старав ся держатись у горизонтальнім положеню. Та він швидко змучив ся, але все ще не переставав бороти ся. Пробував учепити ся за днину, розмахував руками довкола себе, шукаючи, чи не налапає на що будь, за що буде міг ухопити ся. Далі-далі, обезсиленій боротьбою, він піддав ся смерті: опустив ся, повис знов без руху, без сили. Та смерть надходила поволи. Кінчик його волося доторкав ся води, що незамітно піднімала ся, певна своєї добичі. Він мусів слухати її хлюпоту, коли доторкалась його голови. Перша хвиля ледво обмочила його чоло — і пішла геть. Слідуюча докотилась до очей.. Вода все ще піднімалась: ми виділи, як поступенно тонула в ній голова, як корчі потрясали цілим туловом.

Женщини при наших ногах сильніше стискали лиця своїми студеними руками. Ми поклякали на коліна, простягали руки, плакали, шептали молитви, позираючи в небо. А там, неподалік, на покрівлі все ще стояла Еме, притискаючи до себе дітей і заводячи що раз голосніше.

IV.

Не знаю, як довго стояли ми отак безтямно після тої муки. Коли я прокинувся, вода ще підбула. Вона вже поло-скала дахівки нашого дому. Покрівля пере-реміншла ся на вузенький островик над поверхністю величезних мас води. На право й на ліво дома мабуть порозвалювали ся. Ми тепер були зовсім одинокі, відрізані від усього. Довкола нас розливало ся страшне море.

— Ми плинемо, — шептала Роза ха-паючи ся дахівок. Ми всі почули якесь гойданє, мовби покрівлю знесло і вона зро-била ся плотом. Колиханє води довкола нас завертало нам голови. Та коли ми вдивляли ся в церковну дзвінницю, що непохитно стояла проти нас, нам перестав крутити ся сьвіт. Ми доконали ся, що на-ходимо ся на давнім місці і що привид-ний рух походить від дрожання нашої хати.

Вода зачала вже своєю облогу про-тив нашого дому. Він стояв саме півце-рек нової течії. Доси вона йшла в низ ву-лицею, але купи розвалин загатили її, а потік звернув з дороги і утворив довкола

нас бурхливий вир. Облога веда ся немов по всім вобним правилам, систематично, — не бракувало й стїноломів і інших обложних причандалів. Скоро лиш яка деліна, обломок або дошка пропливали коло течії, вона зараз хапала їх, покрутила ними мінуту і пускала на нас, мов тараном. І вже не випускала їх: відносила назад і гримала знов о стїну з подвійною силою. Удари повтаряли ся правильно, уперто, влучаючи все в одно й те саме місце. Незабаром уже десять або двацять таких делін напали на нас зо всіх боків. Вода ревла, перла цілим своїм тигаром, насилала до нас що-раз нові куши хвиль, що піддержували силу бервен. Піна бризкала високо і обмочувала наші ноги. Стїни глухо тріщали. Дім наповнив ся вже водою і дуднів тріскаючи у всіх вязаннях. Часами, коли штурм робив ся сильнішим і бервена били з більшим розмахом, виділо ся нам, що всьому вже кінець, що стїни валять ся і крізь вибиті діри ми надемо в пащеку свого лютого ворога. Гаснар відважив ся злізти на сам край покрівлі. Йому пощастило захопити невеличку деліну, яку приволік до себе своїми міцними руками.

— Треба нам боронити ся! — закричав.

Жак і собі-ж старав ся спіймати довгу жердку. Пєр поміг йому. Я проклинав старість, що відняла мені сили і засудила на непотріба, на безпомічну дитину. Почала ся оборона, велитенський поєдинок, боротьба між трьома мущинами і океаном. Гаспар, придержуючи своє бервено, підстерігав деревляні тарани течії і круто відтручував їх, коли підпливали близько. Порівно з ним працювали також Жак і Пєр довгими жердками, відпихаючи пливучі обломки, яких удари могли бути для нас пагубні. Оця боротьба тягла ся добру годину. Вони пантрували на всі боки, перебігали з одного кінця на другий, муєли одночасно відбивати десять нападів. Та помалу-малу отсе завзяте вдарило їм до голови. Мов божевільні вони кидали наруги на океан, били по водах і грозили їм. Гаспар махав бервеном, лускав ним по хвилях, штовхав, мов ворога в груди при кулачній боротьбі. Мов коваль о ковало, так лускав він без ущину з безумним запалом. Але хвилі мовби й не завважували сього. Уперто, спокійно та непохибно вони наносили удари. Бервена не залишала своєї налаженої ро-

боти, мов би їх понихала якась зла сила. Вони видавали ся живими вствами: так хитро і проворно вони ухиляли ся від ударів, що їм грозили, — і так уперто, будь що будь, перли ся, щоб ударити о дім в націлене місце. Жак і Пєр опустили руки. Вони сіли на покрівли, змучені, обезсилені. Гаспар у остатнім пориві підставив на течію своє оружє. Вона вирвала у нього бервено з рук і приняла ся знов пробивати ним новий пролом. Бороти ся далі було неможливо.

Хвилиня була страшенна. Жінки дрожали і напружено слідили за обороною. Вони уважали нашу побіду ратунком: не чули небезпеки, коли не чули глухих ударів делни, від котрих їм кождий раз здавало ся, що дім розпаде ся. Вони всі, забувши переляк, повставали, щоб ліпше видіти. Та коли побачили безоружного Гаспара, коли побачили, що Пєр і Жак ледво дишуть від утоми, зачали в голос заводити стративши надію. Дім знов сильно тряс ся, тремтів під нашими ногами, — а як деколи стукнуло сильнїйше, вони всі разом видавали довгий, протяжний окрик.

Марі й Веронїка кинулись собі в обійми. Вони повтаряли роздираючим голо-

сом усе ті самі слова, зойк тривоги, що й доси все звенить мені в ухах:

— Я не хочу вмирати, Боже мій! Не хочу вмирати!

Роза тихомирила їх. Вона хотіла потішити їх, додати їм відваги. А сама вся трясла ся, піднімала голову і повторяла в півголос за ними:

— Боже мій! Не хочу вмирати!

Одна тітка Аїата не говорила ні слова. Вона вже не молила ся ні хрестила ся. Гляділа без думки в далечінь і старала ся вєсмїхатись, коли стрічала міг погляд. Вода ще підійшла. Вона вже обмивала дахівки. Годі було чекати якої помочи. Крики причували ся нам здалека. На хвилечку привиділо ся нам, що не дуже далеко від нас промелькнули дві ліхтарні. Потім усе втихло і лише жовта скатерть розстелювала свою голу, безберіжну поверхність. Мешканців Сентина, у яких були човни, запевно ранше, як нас, захопила повінь. А тимчасом ми нарікали на них і думали, що вони підло поквапили ся сховати себе самих від небезпеки. Розпука робила нас несправедливими.

Однакож Гаснар поновив свої обходи довкола покрівлі. Нараз закликав нас.

— Ходіть сюди, помагайте мені!
Держіть ся міцно!

З жердкою в руках він чатував на велику, чорну масу, що поволи надпливала до нас. То була величезна покрівля із шпихліра, збита з сильних дощок. Вода знесла її в цілости, і вона плавала тепер, мов пором. Коли підійшла поблише, Гаспар зачіпив її жердкою, але його шарпнуло, і він ще раз закричав до нас, аби ми помагали йому. Ми держали його міцно, обнявши за пояс. Скоро лиш пором попав ся в течію, то сам від себе причалив до нашої покрівлі, — та ще й гешнувсь о неї з такою силою, що ми злякали ся, щоб і сам не розлетів ся. Гаспар сьміло скочив на той імпровізований пором, який посилала нам доля. Він обдивляв його зо всіх боків, щоб перекопати ся, чи втримав нас, а за той час Пер і Жак придержували його з покрівлі, щоб не відплив; Гаспар сьміяв ся і сказав весело:

— Ось, дїдусю, і наш ратунок...
Не плачте ви, жіноцтво!... Та ж се пором як дріт! Глядіть, я навіть ніг не промочив. Він донесе нас усіх. На нїм будемо мов дома.

Та для ліпшої безпеки він загадав іще скріпити той пором. Ловив бервена, що плавали довкола і прив'язував їх до нього мотузами, котрі Цер на всякий випадок забрав був із хати, коли ми вибирали ся з долішнього поверха. Гаснар раз перегнув ся і впав у воду, та на наш крик відповів лише сьміхом. Вода його знав. Недармо він пропливав цілі кілометри по Гаронні. Він вернув знов на покрівлю, обтряс ся і сказав:

— Ну, сїдайте! Годї тратити час!

Жінки поклякали, дякували Богу. Гаснар зніс на руках Веронїку й Марі на пором і посадив їх на серединї. Роза і тїтка Агата самі позсували ся по дахівках і намістили ся побіч молодих дївчат. В тій хвилї я обернув ся в сторону дзвіниці. Там усе ще стояла Еме, не дуже далеко від нас. Вона держала ся коминна і піддержувала на зведених у гору руках дїтвї. Вода сягала їй уже до пояса.

— Не турбуйте ся, дїдусяю, — прошептав до мене Гаснар. — Ми по дорозі заберемо й її, — прирікаю вам се!

Цер і Жак були вже на поромі. Я й собі скочив на нього. Він перехилив ся троха на один бік, але дійсно був досить сильний, щоб видержати нашу вагу. Га-

спар в кінці остатній зліз із покрівлі. Він нагадав нам ловити жердки, яких захопив декілька й сам. Вони мали служити нам за весла. А сам узяв предовгий дрюк, яким орудував дуже справно. Ми дали йому волю бути за кермича. На його розказ оперли ся ми всі своїми жердками о дім, аби відіпхнути пором.

Та він мов би приріс до нашої покрівлі, і не вважаючи на всяку свою наругу ми не могли відчалити. Ледво що ми адужали, наперши ся всіми силами на дрюки, відділити ся від дому на два-три метри, коли течія сердито знов прибивала нас до нього. А той маневр не був без небезпеки, бо кожний удар був такий дужий, що наш дощаник грозив за кожним разом розбити ся на кусники.

І знов ми пізнали свою безсильність. Ми вважали себе уратованими, а тим часом усе таки були в руках ревучого моря. Мій страх навіть збільшив ся. Я жалував, що жіноцтво покинуло покрівлю. Тут кожної хвилі, думалось мені, вони можуть перевернути ся, і в моїй уяві вони вже ось-ось бороли ся зі смертю. Та коли я натякнув на те, щоб ми вертали, то всі кричали в один голос:

— Ні, ні! Попробуємо ще! Волимо тут умирати!

Гаспар не сьміяв ся більше. Ми всі мовчали понуро і силкували ся відчалити, на ново назираючи на жердки і подвоюючи натиск. Перови прийшла гадка вернути ся на покрівлю і відти, при помочи мотуза перетягти нас на ліво. Таким способом він добув нас із течії. Коли знов зіскочив на пором, уже легко могли ми відчалити і виплисти на отверте місце. Гаспар нагадав свою обіцянку: забрати по дорозі нашу бідну Еме, якої жалібний завід іще не втихав. Та в тій цілі треба було переїхати вулицю, де була страшенна течія, против якої ми даремно бороли ся. Він з нїмим запитанєм звернув на мене свій зір. Я зовсім стратив голову. Ніколи ще не лютила ся в моїм нутрі така страшна боротьба. Для виратування тої нещасливої приходило ся наражати на небезпеку житв вісьмох душ. Я завагував ся на хвильку, та сил не стало устояти против її роздираючого крику, що все ще розлягав ся посеред ночі, мов стогін конаня.

— Так, так! — відповів я Гаспарови. — Ми не можемо відплисти без неї.

Він звісив голову, та не сказав ані словечка, і почав кермувати поромом, опираючи ся дрюком о всі стїни, які вистирчали. Ми минули сусїдній дїм, переїхали над своїми стайнями, — та ледво тільки виїхали на вулицю, крикнули всі враз. Течія захопила нас з новою силою, поволокла нас і понесла знов до нашого дому. Ми хитали ся дві-три секунди. Нас несло, мов стебелинку, так быстро, що крик наш урвав ся аж серед страшного удару порома о дахівки. Щось затріщало, поколені дошки рознесли ся, і нас усіх розкидало. Не знаю, що діяло ся далше. Пригадую собі лише, що падучи, видїв я Агату розпростерту на охрест на водї: одежа піддержувала її, та вона опускала ся, закинувши голову назад, без боротьби, мов нежива.

Проникливий біль протверезив мене. То Пєр волїк мене за волосє по дахівках. Я лежав і озиравав ся довкола, зовсїм без пам'яті. Пєр кинув ся в воду. Я видїв, як він плавав у розпуці, відшукуючи щось у водї. В нестямї, з якої я ще не вийшов, я дуже здивував ся, коли нараз побачив Гаспара на тїм місці, де пропер Пєр: парубок держав на руках Веронїку. Положив її обїк мене, знов кинув ся

в глибини і видобув із неї Марі, білу, як віск, усю закоцелілу і недвижну, так що я вважав її мертвою. А він кинув ся третій раз, та вже дармо. Пер показав ся обік нього. Вони щось говорили, показували один одному, — та я не міг чути нічого. Коли вони втомлені вернули на покрівлю, я закричав :

— А тітка Агата? А Жак? А Роза?

Вони покивали головами. Густі сльози скотились у них із очей. Із деяких їх слів зрозумів я сяк-так, що Жакови мабуть розбило голову ударом о деліну, Роза вхопила ся за труп мужа і пропала з ним у безодні. Тітка Агата щезла. Гаспар догадував ся, що течія занесла її трупа в дім під нами куди небудь крізь отворене вікно.

Встаючи я нагадав собі Еме і повернув голову з покрівлі, де перед кількома мінутами вона ще стояла. Та води ще прибуло. Еме вмовкла. Я добачив лише її дві закостенілі руки, що ще піддержували дитий над водою. Потім усьо щезло. Вода всьо покрила рівною, гладкою скатертю, що сріблила ся в соннім місячнім світлі.

V.

Остатній акт страшної драми наступав. Нас було п'ятеро на покрівлі. Вода лишала нам лиш вузкий пласт уздовж гребеня дому. З одного боку змило комин. Вероніка і Марі ще не прийшли до себе з зомліня і нам треба було держати їх у стоячій положенню, аби доразу не змокли. Вкінці прийшли до себе і нам ще тяжше стало глядіти на них. Промоклі вони дрожали від холоду і знов зачали кричати, що не хотять умирати. Ми старалися всепокоювати їх, як успокоюють дїтній; ми говорили їм, що ми тут і не дамо їм умирати. То вони вже не вірили нам, кивали головами: знали, що приходить їх кінець. І за кожним разом, коли слово „умирати“ переходило через їх уста, зуби їх дзвонили, мов у лихоманці, і вони з неописаною трівогою кидалися одна одній в обійми.

Наближався кінець. Розвалене село виглядало з під води тільки де-де недоваленими останками стїн. Наш дім стояв ще довше від інших. Лиш одна церков і доси неушкоджена виставляла свою дзвіничку, і лиш відти чути було неви-

разний гамір голосів: се люди, що там уратували ся, говорили про смерть і руїну, що лютувала довкола. Відти ми не ждали ніякої помочи. Неоподалік від нас ми бачили трьох людей, що повилазили на дерева, ратуючись від повені. Тепер вода закривала вершечки тих дерев: смерть і там узяла своє. Ми звернули також свою увагу на другу пробу ратунку з дому позаду нас, на березі ріки. Там залив затопив лиш низький поверх. Його мешканці при помочи повязаних обручів спустили ся з вікон на пором, який, здасть ся, був так як і наш якимсь наднесеним водою обломком, що їм удалось його спинити. Пізнійше ми стратили їх із очей. Роздираючий крик, який незабаром потім залунав, велів нам догадуватись, що й вони розбились о якусь перешкоду.

Тепер на право й на ліво не було чути нічого крім голосного плесканя хвиль. Навіть валене домів, що гуркотіло мов каміне, сипане з воза на поміст, перестало. Все заупетіло. Ми находили ся, мов дійсні недобитки розбитого корабля, серед моря, віддалені від берега з на триста кілометрів, у безмірній пустині, не видячи перед собою нічого крім смерті. На миг ока причув ся нам плюск весел.

Мірно, в такт долітав він до нас стаючи ся що хвиля чутнійшим. Боже, якою дивною, упрагненою музикою видав ся він нам! Як ми витягали ся, напружали слух і зір, питаючи простору! Ми заширляли в собі дух, проклинали шум хвиль, що бушували при наших ногах і не давали нам чути виразно. Та ніщо не показувало ся. Одно жовтаве море, покрите тїнистими пасмугами, стелило ся перед нашими очима. Ні одна тїнь! ні вершечки дерев, ні виглядаюче де-де з під води ключине домів, — ніщо не ворушилось, не зближало ся до нас. Обломки, пусті прикадки, кошиці трави кілька раз вводили нас у блуд; ми плескали в долонї, махали хустками, поки не переконали ся про помилку, і знов зачинили прислухувати ся шумови, що не переставав долітати до нас, і годї нам було змїркувати, відки.

— Ах, виджу його! — закричав нараз Гаспар. — Глядїть, — а онде величезний човен! — І він показував простягненою рукою на далеку точку між темними, тїнистими пасмужками. Я не довиджував нічого. Цєр також. Але Гаспар стояв при своїм. І дійсно, се був човен. Плюск весел став ще виразнійше доходити до нас. І швидко ми побачили його.

Плив помалу, мов би кружачи довкола нас, але не зближав ся. Пригадую собі, що ми всі мов подуріли. Ми несамовито махали руками, кричали аж до хрипоти, — наші крики переходили в протяжне вить. Ми обсипали човен наругами, називали його підлим, винуватили його за нашу смерть. Якийсь час не переставали ми переслідувати його своїм криком і лайкою. Але він кружив спокійно, тихо. Чи то був справді човен? Сього я й доси не знаю. Коли щез, уніс із собою остаточно нашу надію.

Тепер кожної хвилини чекали ми своєї погібелі і розваленя дому. Він увесь був розбитий. Запевно держав ся ще лиш на якійсь сильнійшій стіні. Скоро вона впаде, — то й йому не встоятись. Він хитав ся, мов дерево, що держить ся землі лиш третиною коріня. Та найбільше лякало мене те, що я чув, як покрівля подав ся під нами. Дім може ще й простояв би довше, але дахівки, покриті шени і раз-у-раз шарпані напором течії, угинали ся. Ми вибрали на місце свого пристанівку лівий причілок, де крокви, бачилось, могли удержати наш тягар. Але місечко там було дуже тісне, — нас п'ятеро ледви-ледви могло там помістити ся.

З перегодом і воно зачало подавати ся в низ. Видно було, що ось-ось провалить ся, коли хтось не вступить ся з нього.

Вже від хвилі брат Пєр знов узяв ся за свою люльку, з безпечним видом. Він покручував свої старі вояцкі вуси, морщив брови і воркотав щось під носом. Чим раз більша небезпека, що окружала його, і против якої не міг нічого владити, зачала виводити його з терпцю. Два-три рази він сплюнув у воду з видом гніву і погорди. Потім, в сам час, коли ми почали подавати ся в долину, придумав щось і зліз із покрівлі по коліна в воду.

— Пєр! Пєр! — скрикнув я за ним, боячи ся зрозуміти його намір.

Він обернув ся і сказав спокійно :

— Бувай здоров, Люї... Видиш, то дуже довго тягне ся для мене... А в тім — і вам більше місця буде.

За тим словом шпурнув наперед люльку, а за нею кинув ся й сам у саму глибіню із словами :

— Бувайте здорові! Буде з мене!

Він не підпливав. Пливав з нього був не аби-який. Певно він і не силував ся плисти. Його серце було розбите тою руїною і смертю наших. Він не хотів пережити їх.

Ми з пів години могли ще продержати ся на тім місці. Покрівля під нами подавалась тепер не так дуже. Могло вже бути десь коло другої години. Ніч кінчила ся, та страшенна ніч сліз і мук. Але небо все ще супило ся своєю темно-голубою, різкою синявою і ціле блимало зіздами. Ні одна пасмуга сьвітла ще не показувала ся на видокрузі, що дрімав у місячнім пів-сьвітлі. А місце під нашими ногами все а все маліло. З віжним журчанем потічка кучеряві хвилі підновували до гори, лізли купами на покрівлю та ласкаво підсаджували одна одну. Течія ще раз змінила свій напрям. Шливучі обломки стрійно і тихо переходили повз нас правою стороною сєла, мов би вода, заки дійшла до своєї найбільшої висоти, спочивала лїниво від утоми.

Гаснар прудко роззув ся і скинув куртак. Я вже від кількох мінут покмітив, що в нього щось важкого на души. Він горів і дрожав, мов у горячці, засукував руки, хрустів пальцями, а коли я звернув ся до нього і запитав, що йому, — відповів:

— Слухайте, дідуно! Я вмираю тут із нетерплячки. Я не можу лишатись тут довше... Позвольте мені, — я її виратую.

Се говорив про Вероніку. Я хотів супротивити ся його гадці. У нього, мовляв, не стане сили донести дівчину вшлав до дзвінниці. Та він уперто стояв при своїм.

— Ні, ні, у мене руки міцні, я чую в собі силу... Побачите...

І при тім додавав, що ліпше, коли зараз візьме ся до діла, — що сила в нього слабіє, коли тут сидить як баба і прислухувсь, як по кусникови розмивав дим у нас під ногами.

— Я її люблю, — я її уратую! — повторив.

Я замовк і притис до себе Марі. Він погадав собі, що я в душі винувачу його за самолюбство закоханого і сказав заши-нюючись:

— Я верну по Марі, — присягаю вам!; Найду човен, приладжу, що буде можна для ратунку! Надійте ся на мене, дідуно!

Я дивив ся, як він лагодив ся. Зняв із себе все, крім штанів. Потім прудко, шепотом почав пояснювати Вероніці, щоб не збороняла ся, щоби доразу повірила себе йому і не рушала ся, — а найбільше, щоб не бояла ся. Дівчина за кожним його реченням потакувала з помішаним видом.

А він перехрестив ся, хоча ніколи не відзначав ся набожністю, і зсунув ся з покрівлі держачи Вероніку за верівку, якою обв'язав її пошід пахи. Вона скрикнула, руками і ногами зачала бити воду, далі захлиснулась і зомліла.

— Так навіть лїйше! — крикнув до мене Гаспар, — тепер я відповідаю за неї.

Можна собі погадати, з якою тривогою я проводив їх очима. На леній воді я видів кожний найменший рух Гаспара. При помочи верівки, яку обмотав собі довкола шиї, піддержував дівчину над водою і ніс її, оперту на його правім плечі. Тяжка вага тїсла часом і його самого до споду, але він усе плив з нечуваною силою і нелюдським мужеством.

Я перестав сумнівати ся. Він проплив уже третю часть дороги, коли наткнув ся на щось укрите під водою. Удар був страшний, лютий. Обов пропали. Потім я побачив, як він виплив сам; верівка, видно, урвала ся. Нуряв два рази. Вкінці виплив знов держачи Вероніку, котру положив знов на плече. Та верівки не було вже, як уперед, щоб придержувати її, аби не зісовгнула ся. Але Гаспар усе посував ся наперед, піддержуваний силою волі і ге-

ройства. Я дряжав від ніг до голови в міру того, як вони наближали ся до дзвіниці. Їм не лишало ся до неї більше як двадцять метрів. Нараз я хотів крикнути... Я побачив бервена, що гнали на них з боку. Я лише що розняв рот, коли новий удар розлучив їх. Знов щезли обов. Я думав, що вони погibli. Рівна поверхність води знов вигладилась. Я прочікував довгі секунди не бачучи ніякого руху. Нарешті Гаспар показав ся: йому ще раз удало ся найти Вероніку. Та його сили послабли. Він мабуть сам сумнівав ся, що годі йому буде дібрати ся до церковної покрівлі. Та проте він сильно боров ся: то плив одною рукою, то переставав плисти, лиш по просту пошихав дівчину перед собою, ступаючи за нею у воді силою якогось чуда любови. Вкінці приплили до ціли. Він положив її на покрівлю церковного дому, що був сполучений із дзвіницею при помочи високого стрільничного вікна.

— Що за бравий хлопак! Спасибі, юначе! — кричав я забувши, що він не міг чути мене.

Вероніка приходила до себе. Гаспар простягав до неї руки і всьміхав ся. Аж нараз камінь із дзвіниці, запевно підми-

тий недавними зливами, як раз у ту хвилю ку звалив ся в низ просто на голову Веронїці і розтріскав їй тїмя. Смерть мабуть наступила в тїй же хвилиниці, несподівана, люта, проти якої нічим була повинь, що від пів доби грозила нам усякими можливими небезпеками. Я виразно бачив Гаспара. Він усе ще стояв, усе ще притримував трупа Веронїки, приголомщений, помішаний. Хиба-ж на те він спас її від видимої смерти, боров ся з хвилями, вдер її у них два рази, щоб вона вмерла тут, на його руках, під ударом, якого не міг надїятись? Вона була його, він заслужив собі її — ще й як заслужив! а смерть забирав йому її таким глупим і лютим способом! Він виратував її, а вона все таки погибла! Тоді я побачив, як і ним опанувала жадова смерти. Він горячо притис до себе нещасливу і з розгоном кинув ся в жовту безодню, против якої недавно так завзято боров ся. Вода зімкнула ся над їх головами. Гаспар умер також, не розстаючи ся з Веронїкою. Від тої хвилі я стратив уже всяку пам'ять, всяку самовіжу. Ті дві нові смерти, що надійшли за попередніми, накинули на мій ум якусь замороку. У мене лишив ся лиш інстинкт звірини, що старає ся охо-

ронити своє життя. Коли вода наступала, я уступав ся, — от і все. В тім неприємнім стані я довго чув сьміх, не стараючи ся вяснити собі, хто може так сьміятися обік мене.

Займало ся на день. Біла заграва виступала на небі і обливала часть озера молочною пасмугою. Гарно було, сьвіжо, тихо, мов на березі озера, що прокидає ся зі сну до схід сонця. Лише сьміх не переставав. Я оглянув ся і побачив Марі. Вона стояла, ціла промокла, і сьміяла ся.

Бідне, дороге дівчатко! Яка вона була мила і прекрасна того ранку! Я видів, як вона схилила ся, зачирала в жмінку води і вмивала собі лице. Потім заплела свою роскішну, золотисту косу, що за ніч була розпустила ся, і обвила її довкола голови. Вона робила ранню тоалету; може їй гадало ся, що встав в своїй кімнаті в неділю, коли радісно грають дзвони... І все сьміяла ся своїм дитинячим сьміхом, з ясними оченятами, з щасливим лицем...

Я й собі-ж зачав сьміятися. Її помішанє заражувало й мене. Вона з перестрахи збожеволіла, — і се було для неї добродійством. З яким безжурним щастєм

тішила ся вона тепер ясним, весняним поранком!...

Я все спиняв її не тямлячи нічого, — я все всьміхав ся до неї. А вона все строїла ся. Далі, коли їй здавало ся, що вже готова, зачала сьпівати одну із своїх набожних пісень звучним, милим голоском. Нараз перервала сьпів, і мов би відповідаючи на чийсь голос, що кликав її і якій чула лиш вона сама, закликала:

— Іду, йду!

Вона скінчила свою пісню і зачала спускати ся звільна по снорхві покрівлі. Війшла в воду, що тихо, незамітно, прикрила її. А я все ще всьміхав ся, глядячи з щасливим видом на те місце, де вона тільки що сховала ся.

Далі вже я нічого не тямлю. Я був сам на покрівлі. Вода ще прибула. Один комин іще стояв. Мені здасть ся, що я тримав ся його зо всіх сил, мов живина, що хоронить себе від смерти. А потім усьо щезло, — всьо темна пропасть, забуте...

VI.

Яким сьвітом і по що я живий? Кажали мені, що мешканці Сентіна рано в ранці, о шестій годині приїхали до нас

на човнах і найшли мене без пам'яті сидючого на димнику. Ах, чому повинь була така люта, що не взяла мене разом зі всіми моїми тоді, коли я не тямив свого горя?...

Сам я, старець, учепив ся за жите! Всі мої погинули: діти в пеленках, унучечки дівчата, молоді подружя, старі подружя. Лиш я жию, як сухий мох, твердий а крухий, що приріс до каменюки. Як би стало у мене відваги, я поступив би як Цер. Я сказав би: „Буде з мене! Будьте здорові!“ і кинув ся-б у Гариону, щоб піти тудиж, куди пішли всі. У мене не лишило ся ані одного з моїх дітей, — мій дім розвалений, поля замулені. Де ті вечери, коли ми сиділи біля стола: старші в середині, молодші по боках, а мене оточувала і отримувала їх веселість? Де ви, славні дні жнив і збірки винограду, коли ми всі враз ішли до роботи, і вертали гордячи ся та радуючи ся нашими богатствами! О, мої вродливчики внуки і чудові винниці! — красуні-дочки і золоті ниви! вся радість моєї старости, жива нагорода за ціле жите праці і любови! Коли то все погинуло, Господи, пощож ти хочеш, щоб я жив?...

Ні відки мені й потіхи. Підмоги не хочу. Свої поля віддам людям, у яких лишили ся діти. У них стане сьмілости очистити землю від намулу і взяти ся знов до її управи. У кого нема дітей, тому досить кутика, де скінчити житє. Я найду собі кутик умирати. У мене лишлось лиш одно, остатив: я хотїв відшукати тіла всіх своїх дітей і похоронити їх на нашім кладовищи, де би що день міг ходити на їх могилки. Але Гаронна забрала їх у мене богато. Тров чи четверо з них найдено між розвалинами будинків, але їх закопано разом з чужими трупами інших жертв, заки ще я вернув із Сентина, куди мене завезено. Розповідали, що богато трупів, унесених рікою, повитягали з води в Тулюзі. Я рішив ся поспішити туди розпитати, — надіючи ся, що прибуду ще на час, аби відшукати хоч кого будь із дорогих серцю покійників. А що за страховища в Тулюзі! Коло двох тисяч домів розвалених; сімсот люда погбло; всі мости позривані; ціле передміств загладжене і занесене намулом. Що за страшенні образи! Двацять тисяч людий без покрівлі, без одежі й хліба. Ціле місто в смродах від гниючих трупів і в страху перед погрозою зарази. Всюди

жалоба, — всі вулиці аж кишать похоронними процесіями. Людська добра воля тут за слаба, щоб позатикати глибокі рани. А я проходив біля того горя, біля всіх тих розвалин, не видячи нічого. Власне горе, власна руїна давили мене.

Мені сказали, що дійсно много трунів повитягали з ріки. Але їх усіх уже позакопувано довгими рядами в однім куті кладовища. Та на всякий випадок познимо з лиць незнайомих фотографічні портрети. Між тими сумними образами найшов я портрет Гаспара й Вероніки. Суджені так і лишились сполученими по смерті в горячій утиску, обмінюючи ся мертвими устами шлюбним поцілунком. Так сильно сплели ся задеревілими руками, що прийшлось би ломати їм кости, аби розділити їх. Так вони разом і змальовані — так разом і спочивають під землею.

Вони лишень і лишились мені: той страшний портрет двох дітей-вродливців. Обпухлі, покалічені, вони й на споганених обличчях заховали печать героїзму і величності любови. Дивлюсь на них і — плачу.

О п о в і с т к а.

„Українсько-руська Видавничча Спілка“ видала доси отєї книжки :

В першій серії „Белвтристичній Бібліотеці“ :

	Ціна в коронівій вал.	
1. Стефан Ковалів. Девертир і иньші оповідани	1·60	К.
2. Іван Франко. Поеми	1·60	„
3. Ольга Кобилянська. Покора і иньші оповід.	1·40	„
4. Лю де Монасан. Дива папі і иньші оповідани	1·30	„
5. І. Франко. Полуйка і ин. борисл. оповідани	1·40	„
6. Наталія Кобринська. Дух часу і иньші оповід.	1·60	„
7. Кнут Гамсун. Голод, роман	2·20	„
8. Леся Українка. Думи і мрії. Поеми	1·60	„
9. Стефан Ковалів. Громадські промисловці	1·60	„
10. Уїллїям Шекспір. Гамлет, принц данський	1·80	„
11. Генрик Поитоннідан. Із хат. Оповідани	1·40	„
12. Богдан Ленкий. З життя. Оповідани	1·20	„
13. Гергарт Гаунтман. Візник Геншель	1·60	„
14. М. Коцюбинський. В путях шайтана. Оповід.	1·60	„
15. Уїллїям Шекспір. Приборкана гоструха	1·40	„
16. Панас Мирний. Лихі люди	1·40	„
17. Короленко. Судний день	1·20	„
18. У. Шекспір. Макбет	1·60	„
19. К. Гудков. Урївль Акоста	1·40	„
20. У. Шекспір. Коріолан	1·80	„
21. Михайло Яцків. В царстві Сатани	1·60	„
22. Панас Мирний. Морovenко	0·90	„
23. Лесь Мартович. Нечитальник	1·60	„
24. Михайло Коцюбинський. По людському	2·00	„
25. В. Оркан. Снапаний сьвіт	1·00	„
26. Василь Стефаник. Дорога	1·60	„
27. У. Шекспір. Юлій Цезар	1·60	„
28. Л. Толстой. Відродженє, (3 томи)	3·60	„
29. К. Гавлічек Боровекій. Вибір поезий	1·60	„
30. Ф. Заревич. Хлонська дитина	1·80	„

31. І. Франко, Коваль Бассім	1.60	К.
32. Уїллїям Шекспїр, Антонїй і Клеопатра . . .	1.80	"
33. Е. Тимченко, Калевала (переклад)	3.00	"
34. О. Катренко, Пал Природа і иньші оповідани	1.40	"
35. Уїллїям Шекспїр, Багато галасу в нечевля . .	1.60	"
36. Іван Франко, Сім казок	1.40	"
37. Сидір Воробкевич, Над Прутом	1.60	"
38. Уїллїям Шекспїр, Ромео і Джульєта	1.80	"
39. К. Сроковський, Оповідани.	1.40	"
40. А. Кримський, Пальмове гилля	2.00	"
41. О. Кошиський, Молодий вік Макс. Одиници .	2.00	"

Цїни подані за оправні примірники. Брошурованих не продають ся.

У другій серії, „Науковій Бібліотеці“, вийшли:

1. Кароль Кавцкі, Народність і її початки	0.60	"
2. Фр. Енгельс, Людвік Фаврбах, Переклад Будового	0.50	"
3. Фр. Енгельс, Початки родини, приватної власности і держави	1.50	"
4. Ш. Сецьобб, Австрія в ХІХ столїтю	0.80	"
5. В. Будзиновський, Хлопська посїлість	2.00	"
6. К. Флямарион, Про небо	2.00	"
7. М. П. Драгоманов, Переписка т. I.	1.80	"
8. С. Степник, Підземна Росія	3.00	"
9. Адріян, Аграрний процес у Добростанах	1.00	"

Брошур другої серії не опрацюють ся.

У третій серії „Літературно-Науковій Бібліотеці“ вийшли:

1. М. Грушевський, Хмельницький і Хмельниччина	0.20	"
2. Курцій Руф, Фільотас	0.20	"
3. В. Наумович, Величина і будова звіздиного сьвіта	0.15	"
4. Панає Мирний, Лови	0.06	"
5. І. Пулюй, Непропаца сила	0.20	"
6. М. Грушевський, Бех-Аль-Джугур	0.10	"
7. І. Раковський, Вік нашої землі	0.10	"
8. А. Чехов, Каптанка	0.15	"

9. М. Драгоманів, Мик. Ів. Костомарів	0·15	К.
10. Е. Золя, Напад на млин	0·20	"
11. І. Пулюй, Нові і перемінні звізди	0·15	"
12. Г. Квітка, Маруси	0·50	"
13. М. Левицький, Спілкова умова для селян- ських спілок	0·20	"
14. М. Куліш, Ориси	0·06	"
15. М. Киетяковська, Іван Гус	0·20	"
16. О. Стороженко, Оповідани. I.	0·20	"
17. В. Барвінський, Досліди з поля статистики	0·20	"
18. В. Короленко, Ліс шумить	0·20	"
19. І. Франко, Шевченко героєм польської рево- люційної легенди	0·40	"
20. В. Гіґ'о, Кльод Іе	0·25	"
21. Е. Еґан, Економічне положення руських селян на Угорщині	0·25	"
22. П. Мирний, Дихий попутан	0·40	"
23. А. Д. Уайт, Розвій географічних поглядів.	0·30	"
24. Ів. Франка, Украдене щастя	0·50	"
25. С. Бфремов, Національне питання в Норвегії	0·30	"
26. П. Ніщинський, Гомерова Іліада (1 пісни)	0·30	"
27. М. Драгоманів, Два учителі	0·40	"
28. Е. Золя, Повінь	0·30	"
29. С. Томашівський, Київська козащина 1855 р.	0·10	"

(Дальші випуски в друку)

Адреса : Львів, ул. Чарнецького ч. 26.

Хто купує за готівку нараз усі книжки видані
доси, дістає 25% рабату

REPUBLIC OF
INDONESIA
KABUPATEN
MANGGARAI

Українсько-руська Видавнича Спілка

видала своїм накладом отсі друки, які
можна тільки в неї замовляти :

Контракти куниа і продажі: Ціна лібри

1.	Вз.	I.	На білім папері		1.— К.
2.	"	II.	" " " " "		1.— "
3.	"	III.	" " " " "		1.— "
4.	"	I.	На сірім папері		0.80 "
5.	"	II.	" " " " "		0.80 "
6.	"	III.	" " " " "		0.80 "

Табулярні друки:

7.	I.	В.	Табулярний скрипт		0.80 "
8.	II.	Б.	" " " " "		0.80 "
9.	I.	Б.	Рубрум до таб. "євр.		0.40 "
10.	II.	Б.	" " " " "		0.40 "

Друки до процесу:

11.	I.	Повповласть до процесу	0.40 "
12.	II.	Позви дрібні	0.60 "
13.	III.	" " о нак. заплати	0.80 "
14.	IV.	" " о власкуцію на движ.	0.80 "
15.	V.	" " " " " недвижим.	0.80 "
16.		Рубрум до повву II.	0.40 "
17.		" " " III.	0.40 "
18.		" " " IV.	0.40 "
19.		" " " V.	0.40 "
20.		Рахунок із канцелярії адвоката	0.40 "

Ціна 30 сот.

